

Gozdarski zakoni v tržaški mestni državi v letih od 1150 do 1550

Mladen PREBEVŠEK*

Članek je prevod analize, ki jo je avtor Dr. D^{co} de Rossetti izvedel v ARCHEO-GRADO TRIESTINO leta 1830 z naslovom STORIA E STATUTI DELLE ANTICHE SELVE TRIESTINE (Zgodovina in statuti o Tržaških gozdovih). Avtor v članku razčlenjuje na podlagi statutov (odredb, zakonov, ukazov, objav, s skupnim imenom statuti), kdaj se je začela degradacija gozdov v Tržaški mestni državi (komuni). V pregled je vzel statute od leta 1150 do 1550 in glede na omejitve, predpisane v statutih, sklepal na stanje gozdov. Pri tem je utemeljeval tezo, da se je devastacija gozdov v okolici Trsta (in s tem na večjem delu Nizkega Krasa) začela po letu 1400. Avtor je članek zelo skrbno pripravil, saj se opira le na pisana dejstva, le malo je osebnih sklepanj. V tem prispevku bi se omejil na del avtorjevega čtiva, ki povzema sestavo in organizacijo občinske gozdarske uprave, kar menim, da je v današnjih časih še posebej zanimivo. Omeniti bi želel, da je organizacija veljala 400 let in več, le z manjšimi spremembami, kar kaže izredno stabilnost kljub številnim vojnem (Benetke), nevarnostim (Turki in drugi narodi), boleznim (kuga) ter lakoti, ki jih je Tržaški »komun« doživljal.

1. člen: Gozdarska zakonodaja

Zakonska oblast v celotni občini (komuni) je bila v rokah **občinskega sveta** – zgornji svet (Consiglio maggiore del comune) v celotnem analiziranem obdobju. Ničesar nisi mogel ukazati meščanu, deželanu ali tujcu, če ni ukaza, odredbe, itd. poprej obravnaval **svet štiridesetih** – »spodnji«

svet (Consiglio del Quaranta – minore) in sprejel »zgornji« občinski svet. Izvršilno oblast je imel župan (Podestà) in sodniki, ki jim je bilo poverjeno: upravljanje občine, vojske, javni interesi, lastninske pravice ter omejitve lastninskih pravic.

Župan in njegov svetovalec sta imela pravico (glede gozdne uprave):

- voditi ali posegati (osebno ali prek svetovalca) v občinski svet in oblikovati odredbe, zakone, ukaze, itd. (v nadaljnjem besedilu statute);

- sprejemati tožbe upravnih tožilcev (za-priseženi ministri občinske uprave) in javnih tožilcev (pooblaščen osebe, ki so pri svojem rednem delu prijavljale prestopke, npr. gozdni čuvaj);

- izrekanje obsodb glede na tožbo in **statute** kot tudi sodelovanje pri Obtožbah, izrečenih proti njim ali njihovi upravi;

- zahtevati od svoje uprave dosledno izvajanje statutov in nadzora.

Sodniki in rektorji mesta so imeli pravico oziroma dolžnost:

- (izključno le-ti) so volili gozdno upravo,
- predlagati odredbe določene s statutom,
- predlagati ukrepe za dobrobit komuna,
- sprejemati tožbe in tožnike, po statutu,
- voditi strog nadzor nad celotno gozdno upravo,

- izvajati nadzor (ki jim je določen iz statuta) za ohranitev in izboljšave gozdov,

- plačati v občinsko blagajno kršitve, ki so jih sami povzročili z zlorabo statuta,

- podrediti se sodbi župana za prekrške, ki so jih zagrešili v času svoje uprave,

- v postopku razsodbe jih ni smel ščititi noben ukaz, izrečen od nadrejenih, ki je bil proti statutom.

* M. P., dipl. inž. gozd., Zavod za pogozdovanje in melioracijo Krasa, 66210 Sežana, Partizanska 49, YU.

II. Člen: **Gozdarsko ministrstvo in gozdna uprava**

Sestava ministrstva in uprave:

- Kazenski sodnik (giudice de' maleficii)
- za razsodbe kriminalnih dejanj, navedenih v statutih.

- Občinski skrbnik (procuratore) je imel posreden nadzor nad občinskimi gozdovi, izdajal odločbe zoper kršitve, skrbel za plače ministrstva.

- Tajniki in pisarji so bili tajniki zgoraj navedenih in njihovi delegati.

- Oskrbniki (proveditori del comune), so pazili, da ni prišlo do zasedbe javnih prostorov v lasti občine.

- Gozdni čuvaji (nadzorniki) (custodes silvarum) so imeli neposreden in stalen nadzor nad vsemi gozdovi.

- Saltuarji so imeli neposreden nadzor nad vso rodovitno površino v občinski ali zasebni lasti.

- Sto paznikov (služba osnovana pozneje) je nadzorovalo prej omenjeni čuvajski službi in ju občasno zamenjavalo v funkcijah.

- Tajni pazniki (le kratko dobo v majhnem številu) so bili delno vojaška služba za nadzor posebej ogroženih gozdov.

- Javni cenilci so poročali o stanju gozdov in njihovi vrednosti in o vrednosti povzročenih škod.

- Žandarji so bili neposredno pod županstvom in so skrbeli za spoštovanje in izvajanje posebno omejitvenih odredb.

V nadaljnji analizi se je avtor omejil na opis služb, ki so izvajale neposreden nadzor in opustil administrativno upravo.

III. člen: **Gozdni čuvaj ali nadzornik**

Gozdni čuvaj je bil v statutih pred I. 1350 imenovan kot custodes silvarum. Osnovna naloga je bila skrb za ohranitev in izboljšanje gozdov. Imeli so lasten statut in zaprisego. Plačala jih je občina in imeli so delež od izterjanih denarnih kazni (vendar je bila njihova plača tudi podvržena kaznim za neopravljeno delo). Kazen je plačal tudi nadpravnik, če ni opravljal svojega dela vestno.

Pogoji, ki jih je moral izpolnjevati gozdni

nadzornik (pogoji so bili sprva zelo strogi, nato pa so z leti izgubili ostrino):

- moral je biti v gospodinjstvu pri starših ali kako drugače podložen avtoriteti matere ali očeta, kot tudi ne suženj;

- moral je imeti nepremičnine v vrednosti 200 lir (pozneje so to zmanjšali na 50 lir);

- ni smel biti starejši od 40 in ne mlajši kot 25 let (pozneje 20 let);

- območje mestne države je nadziralo 6 gozdnih čuvajev, (ki so bili lahko izbrani tudi iz občinskega sveta, vendar so lahko občinski svet tudi tožili).

Sprva so službo nadzora opravljal **saltuarji**. Leta 1324 pa se je zaradi povečanih potreb nadzora izločila nova služba in se omejila le na gozd.

Naloge gozdnih čuvajev:

- Po zaprisegi so dobili v upravljanje vse gozdove (brez teritorialne omejitve) in so bili odgovorni za vse, kar se je zgodilo tudi v njihovi odsotnosti.

- Najmanj dvakrat na teden so morali pregledati vse gozdove ter popisati škodo.

- Predložiti so morali vse prestopke ustreznim nadrejenim še isti dan ali naslednjega dne.

- Niso smeli podajati tožb zoper kršitelje, ki jih sami niso videli pri prekršku.

- Kršitelj, zoper katerega ni bila izdana prijava pravočasno, je bil oproščen, čuvaj pa je plačal štirikratno ocenjeno škodo.

- Gozdni čuvaj ni smel izdelovati butar ali lesenih koč.

- Vsako v gozdu izgubljeno domačo žival brez lastnika je gozdni čuvaj zaplenil, sicer pa prijavil lastnika.

- Prijavam gozdnih čuvajev, podanih v predpisani obliki, se je moralo popolnoma zaupati.

- Kdor je grozil gozdnemu čuvaju, je bil za ta prestopke sojen.

- Moral je spremljati žandarja pri izvajanju posebnih nalog.

Služba je trajala 4 mesece, slediti mu ni smel nihče od sorodnikov. Plača je bila v višini 4 lire na mesec ter pol do tretjine izterjanih kazni.

IV. člen: **Saltuarji**

Saltuarji so bili ena najstarejših gozdar-

skih služb (po statutih). Saltuarji so skrbeli za celotno rodovitno površino (vinograde, oljčne nasade, njive in gozdove), ne glede na lastništvo. Šele ob povečanem pritisku na ruralni prostor so službo ojačali z gozdni nadzorniki. Izbor teh uslužbencev je potekal z volitvami. Svet občine je določil 9 mandatarjev in vsak je predlagal kandidata (1). Po letu 1330 so med predlaganimi kandidati volili čuvaje. Leta 1411 so sodniki določili 104 (kasneje 204) kandidate in vsako leto izvolili 34 paznikov, dokler se niso vsi zvrstili, nato so postopek ponovili.

Naloge, ki so jih morali izvajati saltuarji, so bile vso dobo nespremenjene. Izpolnjevali pa so morali določene pogoje:

- starost 25 let in več,
- niso smeli biti trgovci, sužnji ali uslužbenci,
- sprva so bili lahko člani občinskega sveta, po letu 1330 pa so to možnost opustili,
- kolikor niso bili meščani Trsta, so morali vsaj 20 let stanovati tam ali v neposredni okolici,

- imeti so morali nepremičnine v vrednosti 200 lir (pozneje le 50 lir),
- predlagatelj (mandatar) je moral zagotoviti, da lahko povrne vso storjeno škodo.

Pravice in dolžnosti saltuarjev:

- na dan apostola sv. Jakoba ali sv. Petra, so morali iz mesta v svoj revir in ga niso smeli zapustiti celo leto (razen za dan sv. Sergeja);
- niso smeli pridelovati vina razen za lastno rabo;
- v tujih vinogradih so smeli vzeti le 4 grozde iz enega trsa, 4 jabolka ali 10 fig;
- posteljina se je menjavala v nedeljo, le dva sta lahko šla v bližnjo vas in se morala vrniti do večera;
- v mesto sta šla le, če sta prinesla prijave kaznivih dejanj;
- prijavljali so le dejanja, storjena v svojem revirju;
- glede domačih živali je veljalo kot pri gozdnih čuvajih;
- prijaviti niso smeli nikogar, ki ga niso sami zalotili pri dejanju;
- če je bil storilec tujec, so mu vzeli do sodbe varščino do vrednosti 1/2 marke ali ga odvedli v pripor;
- prijava je morala biti podana v istem

ali najkasneje v naslednjem dnevu;

- niso smeli imeti psov v času službovanja (niso smeli loviti);
- obvezna je bila zaprisega, da bodo dosledno opravljali vse dolžnosti;
- kdor je bil od saltuarja prijavljen, ni mogel proti njemu izrekat tožb za čas njegovega službovanja (eno leto);
- Po letu 1550 so saltuarji za določen čas lahko dobili namestnika, vendar je ta delal na njegovo odgovornost.

– Plača je znašala 8 lir na mesec, dobili pa so tudi delež od plačanih prekrškov (od pol do ene tretjine).

Saltuarji so imeli svoje revirje. Od Sevljana do Osapske doline je bilo sedem revirjev z naslednjo zasedbo po revirjih (6, 8, 3, 8, 6, 2 – število saltuarjev na revir), kar je veljalo do leta 1330, pozneje pa so zmanjšali in je le en revir imel 4, vsi drugi pa 3 saltuarje. (Kazni, ki jih je izrekalo sodišče, so bile od 10 do 100 lir; večinoma 100 Lir, le kadar je bila škoda povzročena v kosih (enotah), je imel kos (enota) vrednost 10 lir).

V. člen: Sto paznikov, tajni pazniki in osem občinskih žandarjev

Po l. 1340 ni bilo dovolj, da so gozdove nadzorovali saltuarji in gozdni čuvaji, zato so službo ojačali s 100 pazniki (liti de centum). Izvolili so jih mestni sodniki iz vsake mestne četrti po 25; po letu 1350 pa sta to opravila dva mandatarja, za vsako mestno četrt. Služba je delovala nekako do leta 1550. Predpostavlja se, da so morali biti častni meščani, saj so nadzirali vse vrste čuvajev in njihovo delo. Nalogo so opravljali 4 mesece; prej so morali zapriseči. Njihovim prijavam so popolnoma zaupali, niso dobili plače, pripadal jim je delež od kazni in delovali so po celotnem prostoru.

Od l. 1350 do l. 1358 so vzpostavili tajni nadzor gozdov, ker so bili še posebno ogroženi. Paznika (2) sta bila podrejena neposredno županu.

L. 1365 so uvedli tudi službo »žandar-mov« (8 ljudi), ki so skrbeli za izvedbo sodnih razsodb in nevarne terenske ogleda. Ti žandarji niso bili podrejeni občini, temveč mestu.

VI. člen: Gozdni statuti

Avtor razčlenjuje statute glede na:

- ukrepe, ki so bili namenjeni za ohranitev in gospodarjenje z gozdovi;
- ukrepe namenjene za represijo zlorab.

Prve lahko poenostavljeno pojmuje kot gojitvene ukrepe, saj so služili obnovi gozdov, pašnikov, urejali so posek in lov, kot tudi čiščenje gozdov (čiščenje je pojmovano kot posek grmovja v polnilnem sloju -- *diffascamento*).

Represivni ukrepi v statutih pa so urejali vprašanja nepravnega prilasčanja gozdov, škodo na vegetaciji in drevju, krajo drevja in drv, požarov ter krčitev.

Gojitveni ukrepi so bili predvsem:

- sadnja – v nasadih je drevje moralo biti posajeno korak in pol od sosednjega;
- Mestni sodniki so v mesecu februarju morali planirati sajenje drevja s sadeži (kostanj, oreh, mandelj, oljka, itd.) Sajenje se je izvajalo: v gozdovih, namenjenih lovu, hrastovih gozdovih (*Quercus frainetto*) ter drugih, po presoji sodnikov.
- sajenje so morali izvajati vaščani Zatrešca;
- sodniki, ki ne bi izvajali tega statuta, bi plačali kazen (25 lir);
- kdor je sekal sajeno drevje, je plačal vsakič 10 lir;
- v občinski blagajni so morala biti za ta namen hranjena finančna sredstva;
- sodniki so morali vsakih 15 dni pregledati stanje gozdov.

Na obhodu so bili ob sodniku navzoči še cenilec in žandarji. Opuščanje obhodov je bilo kaznivo (100 lir).

– sodniki so morali vsakih 15 dni poslati v gozdove cenilce, da so preverili stanje. V primeru, da so opazili škodo, so zanj bremenili gozdne čuvaje.

O pašništvu oziroma omejitvi paše piše v statutih bore malo, kajti ca. 600 let je bila prosta paša prepovedana. Živino so vzgajali v hlevih in imeli razvito trgovino s senom.

Čiščenje grmovja in izdelovanje butar:

- v mesto je bilo prepovedano nositi butare, ki niso bile fast nosilca,
- vožnja butar je bila dovoljena od sv. Mihaela ter ves april, v drugih mesecih pa le z dovoljenjem sodnika. (Namen te

odredbe je bil pospešiti čiščenja).

– čiščenje v občinskih gozdovih se je lahko izvajalo, ko je določil občinski svet. Običajno se je izvajalo v januarju pod javnim nadzorom. Sestavili so spisek oseb (vaščanov in meščanov), ki so čiščenje lahko izvajali, določena je bila naloga vsakega posameznika, kot tudi cikel, ko je imel pravico do čiščenja. Kdor se čiščenja ni udeležil, je bil kaznovan.

– Kaznivo je bilo odnašanje butar pred mesecem aprilom. Delitev butar pa se je izvedlo po prvem maju.

Navodila pri poseku drevja:

– Posestniki so lahko sekali drevje ob vinogradih in robovih njiv. Posek ni bil dovoljen ob meji z občinsko lastnino. Tudi v gozdovih, ki so mejili na občinsko lastnino, posek ni bil dovoljen.

Drugih omejitev sečnje na zasebni lastnini ni bilo, le ogolitve (goloseki) so bile prepovedane.

V občinskih gozdovih ni bilo regulative o sečnji, kar kaže na to, da je bila prepovedana. Le oglarji so lahko za izdelavo oglja posekali polomljeno ali suho drevo po predhodni odobritvi sodnika. Za nedosledno izvajanje tega predpisa je bila kaznovna občinska uprava.

VII. člen: Lov

Lov je bila osnovna dejavnost, ki se je izvajala v občinskih gozdovih. Lov so pojmovali kot javno dobro in ni bil omejen (po površini) glede na lastništvo. Omejitve na zasebnih parcelah – gozdovih so veljale od marca do konca trgatve. Statuti (do 1550. leta) so predpisali: kraje, čas, vrsto ljudi, vrsto lovne divjadi, orožje in trgovino z uplenjeno divjadjo.

– Kraji za lov: lovno območje je bilo prostorsko omejeno in namenjeno le temu namenu (gozdovi VENE).

– Lovna doba: omejitev lova je bila za določene cerkvene praznike in v času razploda divjadi.

– Lovili so lahko vsi meščani in stanovalci v mestu, razen tujcev in članov mestne uprave.

– Gojitvi divjadi so posvečali veliko skrb. Lovili so predvsem: zajca, fazana, jerebice, srnjad in lisice.

– Pri lovu so uporabljali pse in divjad pokončali s palico. Uporaba mrež, pasti in nočni lov nista bila dovoljena.

– Omejen je bil promet z uplenjenimi jerebicami, ker je bila ogrožena vrsta in se jo je lahko prodajalo le v mestu.

VIII. člen: Nepravno prilaščanje, škode na vegetaciji

Kdor si je prilaščil občinsko zemljo, so mu na prilaščeni zemlji zaplenili premoženje in ga, njemu ali drugim, prodali na dražbi.

Kozjereja:

– Koze so bile izgnane iz vseh gozdov za lov ter iz gozdov pod Ricmanji (kazen 40 lir na kozo).

– Če se je našlo kozo brez gospodarja na prepovedanem območju, so jo lahko ubili (nadzirali so gozdni čuvaji in saltuarji).

– Koze so se lahko zadrževale v mestnih dvoriščih (1 do 2), vendar: brž ko so zapustile bivališče, so bile podvržene kazni.

V statutih iz l. 1411 so prepovedali obvejevanje.

– Pri sajenju so morali paziti, da drevo ni oviralo sosednje lastnine; prekršek se je kaznoval.

– Kdor je z oglarjenjem poškodoval drevo, je moral povrniti štirikratno vrednost poškodovanega drevesa.

– Kaznovan je bil tudi, kdor je lupil ali vrezoval drevje ter lomil veje.

IX. člen: Kraja drv, drevja in požari

Kdor je posekal drevo (s sadeži) tuje lastnine, je plačal kazen štirikratne vrednosti ali je bil fizično kaznovan ali izgnan, dokler ni plačal kazni (kazen 100 lir oziroma 10 lir na drevo). Če je zbežal z mesta kraja, se mu je zaplenilo lastnino in prodalo na dražbi (kolikor si je predmete izposodil, pravi lastnik ni bil kriv).

Če je posek opravil kdorkoli iz mestne uprave ali njihov sorodnik, je bila kazen štirikrat večja.

Zelo dosledno je bila prepovedana sečnja v vseh občinskih gozdovih (za nekatere občinske gozdove so čuvajsko službo še dodatno ojačali).

Kazen je bila običajno denarna, zaradi pomanjkanja denarja pa so kršilci raje izbrali fizično kazen.

Požari v dobi 1150–1550 niso bili tako huda nadloga. Kazni zato niso bile prehude, saj so menili, da je požar nastal nenamensko.

Kljub temu so imeli organizirano gašenje. Za gašenje so bili določeni vaščani od Bazovice do Križa (kdor je bil bliže), odsotnost je bila kazniva. Kaznivo je bilo tudi, če se gašenja ni udeležil gozdni čuvaj.

Iz statotov, ki so bili praktično gozdarski zakoni, lahko povzamemo številne zanimivosti:

– Javna korist od gozdov je bila po pomenu nad lastninsko pravico, čeprav je bila lastnina bolj spoštovana kot v našem gozdarskem zakonu.

– Izredna skrb je bila posvečena ohranjanju obstoječega stanja gozdov in celotnega rodovitnega prostora, vse do posameznega drevesa.

– Gozdarska služba je nadzirala celotni ruralni prostor.

– Trgovina in druge olajšave, ki so izvirale iz narave dela, so bile gozdarski službi strogo prepovedani.

– Nadziranje rabe ruralnega prostora, vključno z lovom, je bilo delo gozdne uprave.

– Red pri sečnji in čiščenju poznajo še danes v marsikateri vaški, agrarni ali komunalni skupnosti.

Za današnje čase je zanimiva izredno dolga doba trajanja opisanih zakonov. Zakonodaja je bila v veljavi od 11. do 16. stoletja, kar se je poznalo na stanju gozdov. Sam avtor zaključuje, da v tej dobi ni zaslediti zapisov o devastaciji in degradaciji gozdov.